

NA MÍSTO ZÁVĚRU. ETAPY VE VÝVOJI ČESKÉ KRAJINY.

Pokud si budeme klást otázku, kterou z historických etap ve vývoji české krajiny využít pro edukaci přednostně, chci navrhnout několik návrhů k úvaze.

Struktura současné kulturní krajiny je pohledově tvořena převážně třemi základními krajinnými typy: městskou krajinou, příměstskou krajinou a navazující venkovskou krajinou. S jinou než kulturní krajinou se setkat nelze. Proto vše, co nás obklopuje, je ovlivněno činností člověka. Jde o krajinu komponovanou, mnohvrstevnatou v celku využitelnou v podstatě kdekoliv.

Tématům jako vznik měst a jejich vývoji, otázkám industrializace, průmyslových měst či typologii venkovské architektury jsem se v tomto textu nevěnoval. Právě městská krajina versus krajina venkovská může být přesně typ otázek, které si můžete v dalším hledání klást.²⁰

Dalším specifickým projevem tvorby kulturní krajiny ve střední Evropě je tzv. „česká barokní krajina“. Ta vyjadřuje harmonické propojení mezi duchovním rozměrem člověka, přírodou a současně je tato krajina ekonomicky účelná. Dodnes se lze s barokními prvky naší krajiny setkat. Charakterizuje ji zvlněný terén s mozaikou drobných polí, hustá síť silnic a cest lemovaných stromovými alejemi, sakrální vesnická architektura s dominantami barokních kostelů, drobná architektura ve volné krajině (boží muka, kříže, kapličky) a esteticky motivované úpravy krajiny – barokní zahrady a krajinné parky ve spojení se zámeckými budovami.

K nejvýznamnějším příkladům komponovaných celků v české barokní a pozdně barokní krajině patří například zámek a lázně Kuks mezi Dvorem Králové nad Labem a Jaroměří z konce 17. a počátku 18. století zbudovaný na východočeském panství hraběte Františka Antonína Šporcka, krajinářský park ve Veltrusech, Valdštejnova raně barokní krajina nebo Šlikovská barokní krajina na Jičínsku či specifický genius loci Broumova.²¹

Dalším klíčovou etapou současné české krajiny je industrializace v 19. a 20. století.

Výstavba železnic, zahušťování silniční sítě, progresivní těžba nerostných surovin (zejména černého a hnědého uhlí), vodohospodářské stavby, meliorační práce a proces urbanizace zanechaly v krajině trvalé stopy. V severozápadních a severních Čechách a na severní Moravě se zrodily průmyslové, urbanizované oblasti s vazbou na nový typ zemědělského venkova se zemědělskými výrobními oblastmi a zemědělskou průmyslovou výrobou. Při řece Dřevnici se začal rodit fenomén Zlína.

²⁰ Zcela konkrétní případovou studii k vývoji Prahy např. zde <http://landscapes.hiu.cas.cz/praha.php>
Základní vývoj: 10.-13. stol. – vznik Prahy jako městského sídla, 14.-15. stol. – založení Nového Města pražského a rozvoj pražské sídelní aglomerace, 16.-1. polovina 19. stol. – přestavby v rámci vymezeného intravilánu, budování usedlostí za pražskými hradbami, 2. polovina 19. stol. – expanze městské krajiny za hranice Prahy, růst předměstských sídel s rozvíjející se bytovou zástavbou, průmyslem a železniční dopravou, 1922 – vznik Velké Prahy jako východiska pro rozvoj velkoměsta 20. století, 2. polovina 20. stol. – rozmach panelových sídlišť na zelených plochách města, počátek 21. stol. – revitalizace historického jádra; zahušťování zástavby, vnitřní periferie a brownfields, pražská příměstská krajina v podobě sídelní kaše (urban sprawl).

²¹ Dokumentární pořad České televize: Barokní srdce Evropy (2020).

Venkovský exodus, příliv obyvatel do měst za vzrůstajícím průmyslem, proměnily okolí center, příměstské obce se rozrůstaly, propojily.

Urbanizace, integrální součást celkové proměny společnosti, se vyznačovala nejen koncentrací obyvatelstva do měst a přeměnou jeho sociální skladby a cítění, ale také proměnami vnitřního prostoru měst, jejich nejbližšího okolí a posléze celé sídelní struktury.

Města získala nové vertikální dominanty (komíny, věže, sloupy). V tomto smyslu se proměnily celé kraje (silážní věže, vodojemy).

20. století pak zasáhlo do české krajiny dramaticky a trvale a mnoho z projevů především politických změn je možné sledovat jako výraznou historickou stopu dodnes.

Na prvním místě je to hluboká proměna „Sudet“ - vysídlení, znovuosídlení, stavba železné opony.²² Zásadní dopad měla na podobu historické krajina také kolektivizace. Rozoráváním mezí, rušením mnoha polních cest a scelováním polí a luk vznikaly pozemky s mnohonásobně větší rozlohou.

Změnila se struktura osídlení, formovala se rozsáhlá urbanizovaná území kolem velkých průmyslových center: Praha s okolím, severozápadní Čechy, Plzeňsko, Liberecko, Královéhradecko a Pardubicko, na Moravě Brněnsko, Olomoucko a Ostravsko.

Ve venkovských obcích vzrostl podíl nezemědělské výroby. Do reliéfu krajiny zasáhla výstavba nových komunikací dálničního typu, budování přehradních nádrží a celých vodohospodářských soustav.

Intenzivní těžba proměnila celé regiony. Nejznámější je případ Mostecka, naopak výstavba nových sídlišť ovlivnila panorama většiny českých a moravských měst.

A proto, zvedněte hlavu, podívejte se ven a zamyslete se, jaká století se před vašimi zraky otevírají, jaké vrstvy času dokážete odkrýt, co všechno z minulosti v sobě krajina vašeho okolí v sobě nese?

Již Fernand Braudel zdůraznil, že krajina je jako lidská kůže, všechny události se v ní odrazí, zůstanou v ní uchovány jako vrásky či vrásky na našem vlastním těle. Stačí v nich umět číst.

²² Zde především vynikající publikace Zmizelé Sudety. Název i shodného vzdělávacího projektu.

©Galerie hl. města Prahy (leden 2020)